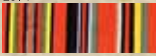

Kihnu kiriku lugu

SIHTASUTUSÕ KIHNU KULTUURIRUUM LEHT
2014
Kyne
KIRIKU eri

Kihnu kiriku
lugu

Kiriku teema on omandanud Kihnus viimase kahe aasta jook-sul suure tähtsuse ja seda kahel põhjusel. Esiteks on käimas Kihnu kiriku remont, kogukonnalt oodatakse vabatahtlikku panust kiriku kordategemisel, külla oli oodata Konstantinoo-poli patriarhi, teiseks on ärevust tekitanud EAÕK-i metropoliidi Stefanuse ringkiri kõigile Eesti Apostlik- Õigeusu Kiriku vaimulikele ja ilmalikele liikmetele seoses kirikukalendriga.

Mõlemad teemad on tõmmanud enesele suurt tähelepanu. Kõige suurem probleem on aga kihnlaste jaoks just paaril viimasel aastal olnud kalendrikorraldus. Metropoliidi otsusega on jäänud õigeuskli-kele küll võimalus jõulude tähistamiseks Gregorise kalendri järgi, kuid 2011. aastal otsustati tähistada ülestõusmispühi ja neile järgne-vaid pühi Juliuse kalendri järgi. See otsus, mille kiitis heaks EAÕK-i täiskogu, tekitas teravat poleemikat, arusaamatusi ja vastukaja Kihnu saarel.

Käesoleva ülevaate ülesanne ongi kajastada selle probleemi ole-must, kirjeldada Kihnu kiriku tähtsust, ajalugu, liturgiaid ning seost rahvakalendri tähtpäevade ja kogukondliku elulaadiga. Kihnus ohus-taks kirikukalendri muutmine mitmete oluliste rahvakalendri tähtpäe-vade tähistmist ja nendega kaasenevaid kombeid. Varem keegi seda teemat põhjalikult uurinud pole, Kihnu kiriku ajaloost on kirjutatud 1929. aastal Leo Leesment, kirikuelu seoses tuntumate tegelastega nagu Marina Rooslaid ja teised on uurinud Ingrid Rüütel, gümnaasiu-mi lõputöö oma vanaemalt saadud andmete põhjal on kirjutatud Bir-git Saare, põgusalt on kirikuteemat puudutanud Theodor Saar ja Har-ri Jõgisalu oma populaarteaduslikes ülevaadetes.

Läbi uurimata on Kihnu muuseumis asuv Kihnu kiriku arhiiv alates usuvahetusest kuni 20. sajandi alguseni. Selles ülimahukas kogus on olemas kirikuvarade kirjeldused eri aegadest, usuvahetajate nimekir-jad, kiriku ümberehitustööde aktid, järelekuulamise kirjad enne abi-elu ja palju muud huvitavat, mille kõige kirjeldamine selles töös käib autorile üle jõu. Materjal on suuremalt jaolt vanas vene keeles, käsikir-jaline ja seetõttu nõuab sellest arusaamine erioskusi ning paljudel juh-tudel ilmselt ka asjatundjate abi.

Teemavaliku ajendiks sai autori mure pärimuskultuuri ühe olulise tahu püsimise pärast Kihnu kultuuriruumis.

Käesolev ülevaade avas tee suurde põnevasse maailma ning vasta-vat uurimistööd tuleb kindlasti jätkata ning täiendada.

Jaan Oad.

Õigeusu roll Kihnus

Saarel on olnud vaid mõni üksik paikne kirikuõpetaja ning varasem luteri kirik ehitati ümber vastavalt õigeusu nõuetele. Kihnu kogukonna maailmapilt on sünkretistlik, pärimuslikes uskumustes saavad kokku soomeugrilikud ja Skandinaaviale iseloomulikud eelkristlikud jooned.

Niiviisi kujunes meresõidu, hülgeküttimise, kalastamise ja talundusega tegelev omapärase kombestiku ja eneseväljendusega kogukond, kus maa oli ühiskasutuses ja merdki sõideti kollektiivselt.

Ajapikku põimusid naaberpiirkondadest pärit jooned kohaliku kultuuriga ja kujunes välja ülejäänud Eestist erinev kihnu kultuur ja identiteet. (UNESCO 2002)

Õigeusku pöördumine

1845. aastal haaras Liivimaad talurahvaliidumise uus laine mille põhjustasid viljaikaldus ning sellele järgnenud nälg ja loomataud. Lisaks oli talv väga külm ja levivad haigused nõudsid maarahvalt arvukalt ohvraid – eriti palju suri vanureid ja lapsi. Tsaar Nikolai I teatas, et õigeusku minekut ei tohi takistada, mispeale hakkasid talurahvas seas levi- ma kuuldused, et need, kes siirduvad õigeusku, saavad maad (hinge- maad) ja pääsevad mõisnike ülemvõimu alt. Septembris 1845 vaheta- ti massiliselt usku Lõuna-Eestis, novembris Pärnu- ja Viljandimaal, 1846 jõudis see Saaremaale (*EA Vlk 84*). Mida kaugemal asus maakond vene asustusega aladest ning mida suurem oli kroonumõisate ja kroonu- talupoegade osakaal, seda enam talupoegi vahetas usku.

Aastatel 1846 ja 1847 läksid peaaegu kõik 700 Kihnu saare elanikku koos kõstriga õigeusku üle (*Leesment 1929: 216*). Kihnu kiriku arhiivis on selle kohta püha sinodi ukaas nr 4217 3. märtsist 1847. Umbes 40 ini- mest jäi luterlasteks edasi.

Kihnu õigeusu kirikukroonika järgi asutas Kihnu õigeusu kihelkon- na 1848. aasta märtsis Riia piiskop Filaret I. Õigeusku minevaid kihn- lasi võiti Pärnu ja Seliste õigeusu kirikutes.

Keisri ukaasiga 4. juunist 1848 muudeti Kihnu luteri kirik õigeusu kirikuks ja kästi viimasele üle anda. Vormiliselt anti kirik üle 3. veeb- ruaril 1849. Jäi veel kiriku maa küsimus, seaduse järgi pidi kirik saama 33 tiinu maad, kuid selle üle tekkisid vaidlused.

Kihnu kirik 1934. aastal.

Kogudusest

19. sajandil

Õigeusku siirdus niisiis pea kogu Kihnu saare rahvas, 700 koguduse-liiget koos köstriga.

Aastakümneid teenisid Kihnus vene preestrid, kuid üldjuhul oskasid nad siiski ka eesti keelt. Esimene preester oli 1848.–1853. aastal Peeter Bestsennõi. 12. märtsil 1862. aastal pühitses ülempreester Pole-tajev kiriku Püha Nikolai auks. (*Jõgisalu* 2001)

Kihnu ajalugu on uurinud õigusajaloolane Leo Leesment, kes kirjutab usuvahetusest: „Kuid ühes asjas hoidsid nad esialgu kõvasti vanast kinni, nimelt ei tahtnud nad loobuda oma vanadest lauluraamatutest ja üldse koguduse laulmisest kirikus. Nad nõudsid kangekaelselt selle allesjätmist, kuni seda ka tehti. Kihnu õigeusu kiriku-kroonika järgi ei jäänud varsti ühtegi luteriusulist järgi, välja arvatud üks 84 aastane vabakssaanud sõdur Taaniel Aav, kes sõjaväeteenistuses olles kuulumise kaotanud ja seega ei saanud õigeusu õpetust kuulda. Tema naine ja lapsed olevat aga üle läinud õigeusku. Suusõnalise traditsiooni järgi ei olevat tema sellepärast õigeusku siirdunud, et luteriusu Jumal olevat teda kaitsnud kõigis sõdades, millest ta osa võtnud.“ (*Leesment* 1929)

1934. aastal kirjeldab Theodor Saar vana kaduvat kirikulaulu stiili järgnevalt: „Keerutustega laul kadus Kihnust õigeusu vastuvõtmisega, kuid mitte kohe. Vanemad inimesed mäletavad veel nende laulmist päälle jumalateenistuse lõppu kirikus, umbes 50–60 aastat tagasi. Ühe arvamise järele jäetud nende laulmine sellega, et kirikuvanem Laose Jaska Laos ei ole osanud laulda ega häält anda. Kodus aga lauldakse neid viise praegugi. Eriti harrastatakse neid kodus surnu juures ja kiriku ja surnuaeda saates, samuti ka haua. Neid viise nimetatakse „luterusõ laulu viis“. Erilise tooniga loetakse palveid. Sarnast lugemist kutsutakse „palvõ lugõmine“.“ (*ERA II* 70: 205)

Õigeusku üleminekule järgneval ajal peeti väikesearvulisi luteriusu koguduse jumalateenistusi ühetoalises majas, kus ühtlasi elas köster-koolmeister oma perega ja lisaks töötas seal ka kool, kuni 1868. aastal ehtiati Vene riigi annetustest palvemaja, mis õnnistati 2. märtsil 1869. (*Leesment* 1929)

Järgnevatel aastatel vähenes luteriusuliste arv veelgi, 1872. aastal oli saarel umbes 30 luterlast, lisaks viiele kihnlasele kroonumõisa rentnik koos perekonnaga, piirivalvurid ja veel mõned. Kihnlased ei tahtnud enam 7-tiinuse luteriusu köstrimaa eest renti maksta, põhjendusega, et kõik on õigeusklikud. 20. sajandi alguseks ei leidunud saarel enam luterlasi.

Kirikumaa ja kool

Pärast usuvahetust algasid vaidlused kirikumaa üle, mille suurus tollaste seaduste järgi pidi olema 33 tiinu, Kihnus nõuti aga, et kirik lepiks 12 tiinuga. Käis tuline vaidlus, kuni 30. septembril 1850 otsustas Riigivaranõukogu Ministeerium, et Kihnu õigeusu kirikul on õigus saada 33 tiinu maad, mida ei tohi talumaast võtta, sest seadus seda ei luba. Järgneval aastal nimetas Riia Vaimulik Konsistoorium esindajad maa määramiseks Kihnu õigeusu kirikule, kuid takistuseks sai nüüd see, et Kihnu mõisarentnik ei soovinud maast loobuda enne lepingu lõppemist 1856. aasta mais. (*Leesment 1929*)

1854 mõõtsid maamõõtjad maa kirikule välja ja 5. septembril 1856 anti see üle. Kihnu kirikukroonikas seisab, et 5. septembril 1856 anti kirikule 21,86 tiinu põllumaad ja 16,69 tiinu heinamaad.

1873 anti õigeusu kirikule üle tema kasutada olnud mõisa rehi koos kõrvalhoonetega ja 25. augustil 1886 lisati keisri käsuga 34 tiinu maad, sellest 0,86 tiinu endise kroonumõisa päraldistest, seal hulgas Sangelaid ja kaotatava kõrtsi maa ühes hoonetega (*Ibid.*). Peale selle anti 24. aprillil 1887 õigeusu koolile endise maa asemele Kihnu kroonumõisa härrastemaja ühes teiste hoonetega ja 26,88 tiinuse maaga. Neljaklassiline õigeusu kirikukool alustas tegevust 1863. aastal. Samuti töötas piirivalve kordonis aastast 1876 abikool. 1892. aastal ehitati mõisa härrastemaja lammutamisel saadud palkidest kiriku vastu uus koolimaja.

Kirikumõis.

Kirikuhoone

On teada, et saare kirdepoolses osas praegusel Vanakiriku mäel oli katoliku kirik. 1530. aastate paiku jõudis saarele luterlik kirikureform. Kihnu kuulus sel ajal Audru ametkonda ja Vana-Pärnu kihelkonda, Saare-Lääne piiskopkonda. Saare keskele ehitati 1624. aastal uus Püha Nikolai nimeline kabel. Pärnu krahvinna Magdaleena Thurn zu Wal-sasina asutas 1642 Kihnu kiriku, ühendades ta Kastna-Töstamaa kiriku. Kirikuhärra käis küll Töstamaalt, kuid sellest ajast on Kihnus kirikul köstrimaa, mille krahvinna kirikule kinkis. (*Leesment* 1929: 215)

1674. aastal oli Kihnu kirik puust õlgkatusega ehitis, kus Audru kirikuõpetaja käis teenistusi pidamas. 1680 otsustati Kihnu saata alaline kirikuõpetaja. Kirik pühitseti 1686 asutaja nime järgi Maria-Magdaleenale. 1784. aastal ehitati vana puukiriku asemele uus tüüpiline luteriusu kirikuhoone. Kirik pühitseti pühak Nikolausele, keda peetakse suureks heategijaks: neitsite, meremeeste, vangide, kaupmeeste, pagarite ja laste kaitsjaks, kes jagas neile kingitusi jõuluajal. Ilmselt teavad kihnlased Püha Nikolaust tänapäevani rohkem meremeeste kaitsjana.

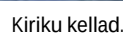
Pärast 1848. aasta usuvahetusliikumist ehitati kirik 1860. aastate algul ümber õigeusu kirikuks (*Leesment* 1929). 1856 asutati luteriusu surnuaia kõrvale õigeusu surnuaed. Kirik on historitsitlikus stiilis, olemuselt lihtne ja kesktelje suhtes sümmeetriline valgeks krohvi-

tud maakivihoone. Läänepoolses küljes paikneb neljatahuline ja 20 meetri kõrgune telkkiivriga kellatorn. Kirikul on pikkust 23 ja laiust 11 meetrit. Ikonostaas on lihtne.

Hetkel kirikut restaureeritakse, korda tehakse aknad ja aed, ees ootab katusevahetus. Selleks on kirik saanud toetusi eraisikutelt, ettevõtjatelt, väliskihnlastelt, koguduse liikmelt ja fondidelt. 2011. aasta suvel õnnistati restaureerimistöde esimese etapina valminud kiriku uus tornikiiver ja kullatud rist. Alates 1998. aastast kuni tänaseni on Kihnu kiriku preester olnud Viktor Ivask kes, iseloomustas 2013. aastal olukorda nii: „Kiriku remondiga peaksime jõudma lõpusirgele järgmise aasta lõpuks. Siis peaks valmis olema ka kiriku katus. Katus on kiriku hoone jaoks väga tähtis.” (Ivask 2013)

Ikonoostaas.

Kogudus tänapäeval

Kihnu Püha Nikolai kiriku funktsioonid ei ole palju muutunud. Preester käib endiselt Kihnus kohal umbes kord kuus. Ehkki aktiivselt kirikus käijate arv on vähenenud, leidub siiski ka nooremaid inimesi, kes kannavad nõnda edasi usu- ja kirikulaulu pärandit. Kogukonna liikmete arv on endiselt võrdne koguduse liikmete arvuga, pea kõik kihnlased on ristitud. Samuti kuuluvad Kihnu kirikusse mitmed Manilaiu saare elanikud, ja olles Kihnu päritolu, matavad ka oma surnud tihtipeale Kihnu surnuaeda. Kihnu õigeusu kirikus tegutseb ikka aktiivselt tugev, arvukate liikmetega kirikukoor. Kooris laulavad Kihnu naised, kellele on antud ka õigus läbi viia matusetalitusi ja jumalateenistusi ilma preestrita, kui teda parasjagu saarel pole.

Liturgiad, ristimised, laulutused, matusetalitused ja kirikukalendri tähtpäevade tähistamine on Kihnus kõige pikaajalisemad ja väga olulised kultuuritegevused. Kindel traditsioon on käia kirikus jõulude ja ülestõusmispuhade ajal, kirikus käiakse veel lapsi ristimas, lähedasi viimsele teekonnale saatmas ja abielule õnnistust saamas.

Kirikukooris on 12 laulunaist, eestlauljaks on alates 2001. aastast Ella Leas, kihnlastele Lohu Ella. Tema eelkäijad olid Salme Valm ja Marina Rooslaid. Kirikus tegutsevad lisaks koorile ka nii nimetatud kirikuvanemad, kelle ülesandeks on: kella löömine, küünalde müümine, aruandlus ja mõnel juhul kiriku kassapidamine. Viimasel kümnendil on kirikuvanemad olnud Maria Vesik (Tiidu Mari), Salme Sutt (Põllu Salme), Elvi Sutt (Kalju Elvi) ja paaril viimasel aastal Saima Klaas (Lamendi Saima). (Leas 2013)

Kihnus ei käida kirikus enam nii palju kui varasematel aegadel, põhilised käijad on vanemad naised ja sellepärast on kirikus ka pingid. Istutakse ja jälgitakse jumalateenistust, vahepeal tõustakse palveks püsti. Pingid toodi kirikusse Marina Rooslaiu ajal, ehk siis alates

Kirikunaised preestriga.

Metropoliidi kroon.

70ndatest aastatest. Varem, kui kirikus oli rahvast rohkem, seisis mehed paremal ja naised vasakul pool, pärast pinkide toomist see komme kadus ja mehed kirikus peaaegu enam ei käinud.

Pärast Teist maailmasõda rahvaarv Kihnus vähenes. Põhjuseks oli elanikkonna väljaränne Rootsi ja madal sündivus. Sellest tulenevalt kahanes ka koguduse liikmete arv. Samasse aega jäi ka kirikupühade tähtsuse vähenemine ja meeste huvi kadumine kiriku vastu. Selle kõige tulemusena tekkis olukord, kus puudus vajadus alalise kirikhärra järele – viimane kirikhärra oli preester Brantmann (*vt lk 17*) kes lahkus ametist 1960 aastal. See tõi omakorda kaasa suured muutused kombestikis ja liturgiates. (*Vesik 2013*)

Kirikus kannavad naised alati peas rätikut ja paljajalu kirikusse minna ei tohi, naistele kehtib altari taha minemise keeld ja nii ei viida altari taha ka ristimisteremoonia ajal tüdrukuid. Kirikus kantakse rätikut ja põlle, mis sobib üldise riietusega – leinajad musta või sinist,

Kiriku kell aastast 1615.

rõõmsad noored punast. Üldjuhul on kirikurätikuks peetud valgepõhjalisi tagasihoidlikumaid rätikuid (*Mätas 2006 lk 181*). Siiski suuremate rõõmupühade ajal, milleks on jõulud ja ülestõusmispüha, kannavad noored ja need, kes leinajad pole, kõige punasemat ja säravat kõrti ja rätikut.

Kiriku varade üle praegu kogukonnal ülevaade puudub, kardetakse, et osa asju on Kihnu kirikust ära kadunud. Kuna naistel puudub õigus altari taha minna, ei saa seda täpselt järele kontrollida. Kihnlastel on alati olnud suur mure kirikuvara säilimise pärast, seda ilmestab hästi järgmine näide. Salme Lillese meenutab: „*Kui viimes kirikuäärä Brantmann Kihnus oli ning vanas jäi, kardoti, et äkest surõb Kihnu ää ning siis pannassõ Kihnu kiriku preestri riided talõ selgä ning kirik jäeb nendest jõlma. Õnnõks sedäsi lähess ´mtõ, preester suri maesõ-mal ää.*“ (*Lilles 2013*)

On toredaid rahvajutte kiriku kroonlühtritest: „*Sepä Pärt riäkis juõnud piäga mjõtu korda, et üks kroonulühter Kihnu kirikus ollõ tuõdud Muasi laeva kaptõni kaiutist. Kirikus kaks vähämäd lühtrid laes teine teiss pool küljes, üks luasist, teene vasõst. Vasõst ollõ Muasi laevast.*“ (*RKM II 267,89(16)L*)

Või siis selline lugu 20. sajandi algusest: „*Korra laev Kihnu ligidal merehädas. Kapten töötas Kihnu kirikule toreda lühtri kinkida pääsmise puhul. Laev ainult liivas kinni, pääsenud lahti. Kapten võõrale maale tagasi, toonud mõne aja pärast ütlemata toreda kroonlühtri Kihnu kirikule, päris kunsttöö, ei meil kirikutel niisugust. See vähe-malt paarisaja aasta eest sündinud.*“ (*E 54836 L*)

Altaritagune.

Leerilapsed 20. sajandi alguses.

Preestrid

Kihnu õigeusu preestrite nimekiri on kiriku seina peal. Siiski nimetaks mõne silmapaistvama preestri saare ajaloos. Kindlasti on selleks esimene õigeusu preester usuvahetuse ajal **Peeter Beztsennõi**, kes oli ametis 13.03.1848 – 08.10.1853 ja 26.12.1855 – 31.07.1859. Sel ajal toimus Kihnus õigeusku minek.

Jaan Saar kirjeldab oma kirjas, mille ta saatis M.J.Eisenile Kroonlinna Kihnu kiriku 19. sajandi preestreid järgmiselt: „*Enne Požarskist oln üks veneläne Aleksander. Koleda karuse näoga oln. Kihnu mehed tuln Pärnust, kirikuärrä oln kua. Lae jäen Liu meeste mõrda-desse kinni. Liumehed tuln laeva (mõrrad olid lõhutud) Pärdujaagu vana Enn üüdn ruhvi: „Tulend vaata, ärrä, mis nüüd suab!“ Vana tuln vällä, ütlen: „Aa, eta sama Liuga!“ – Pootsimehed pann kus sedä ja teist – arvan kurjavaimu olad.*” (ERA II 256; 32 1939)

„*Talipühade laupa õhta vöörmünder viin ärräle lossi viina kätte – toon Pärnust Pehti kõrtsist. Vana pann ukse lukku ja akkan jooma. Köstrid Muraveiski – veneläne ja Luts- köster oln kõrtsis joonud. Vöörmündrid kolistan ja ajan köstrisi takka. Viimes inimesed läin minema. Nüüd ühe korraga ärkan, päe juba tõusn. Ühe köstriga akkan laulma: Kristus tõusis surnust üles, teene saadetud torni kelli lööma. Naesed-tüdrukud joosn üle põlde jälle kiriku.*” (Ibid.)

Preester Dubkovski (preester 01.05.1905 – 01.08.1921) tuli Kihnu 1905. aastal, siin oli tema esimene töökoht. Ta oli pärit Häädemees-

telt, lõpetanud Riia vaimuliku seminari ja rahvas hindas teda kõrgelt. Dubkovski naine Elena oli samuti pärit Häädemeestelt, haritud ja vaimsete huvidega. Tema tõi saarele praeguse kuulsa Kihnu hümn *„Kui ärkab kevade üle maa...“* Nende koduseks keeleks oli vene keel.

Dubkovski pidas ise oma palgamaad, mille suurus oli 43,60 hektarit, aastateenijatena töötasid seal kaks tüdrukut. Üks oli põllu- ja teine kodusteks töödeks.

Kiriklal oli kaks hobust, kümmekond lehma ja haned. Kirikla juurde kuulus suur õunapuuaed, mille eest hästi hoolitseti. Dubkovski tõi kaasa mitmeid uuendusi põllumajanduses. Põllutööd kiriklas tehti ära talgutega, seda tööd peeti kohustuseks, sinna kogunes paarsada talgulist, peamiselt naised. Õhtuks oli hein niidetud, siis algas sööming-jooming ja lõbustused. (Saar 1998)

Dubkovskil oli kodus korralik apteek, ta oskas anda haigetele asjatundlikku abi ja vajadusel isegi opereerida.

1917. aastal läks neil olukord rahvaga teravaks ning nad lahkusid mõne aja pärast saarelt.

Mõned vanad inimesed meenutavad veel hea sõnaga preester **Georg Pärli** (11.12.1921 – 01.04.1937). Oli ju tema preester pea kogu vabariigi aja. Tema ajal oli kirikutradsioon tugev, teenistused pikad ja põhjalikud.

Ainus kihnalsest preester on olnud **Mihkel Türk**, tema oli pärit sellisest perekonnast, kus sündisid kolmed kaksikud järjest, nii oli ka tema kaksik.

Kõige rohkem on räägitud ja meenutatud viimast alalist preestrit **Georg Brantmanni** (15.05.1944 – 01.09.1960). Tema käe all kasvasid viimased leerilapsed 1947. aastal, tema oli preester keerulisel nõukogude ajal, viis läbi teenistusi, laulatas ja ristis lapsi nii salaja kui avalikult.

Ristimine.

Viimased silmapaistvad preestrid olid **Joann Kukk** (01.08.1962 – 01.08.1979) ja **Viktor Lind** (aastatel 1979–1992). Mõnda aega teenis Lind koos ülempreester Emmanuel Kirsiga, vaheldumisi kuu ja kuu. Ülempreester Lind pühitses paar vanemat naist Kihnus oma abilis- teks, andes neile õiguse altari taha minna. See oli vajalik, et teenis- tusteks ahju kütta ja kirikuvaral silm peal hoida. Praegune preester **Viktor Ivask** tuli Kihnu 10. aprillil 1999, olles preestriks pühitsetud piiskop Ambrosiuse poolt 26. aprillil 1998. Tallinna Issandamuutmise kirikus. Algul anti preester Ivaskile Kähri Peaingel Miikaeli kogudus, kus ta teenis kuni 14. novemberini 1998. Alates sellest ajast on prees- ter Ivask käinud Kihnus ja alates 7. detsembrist 2008 ka Obinitsa Issandamuutmise koguduses. Preester Ivask on rahvale väga mee- lepärane kirikhärra. Teenistused on varasemaga võrreldes muutunud palju lihtsamaks. See on enamasti just rahva soov, et lapsi risitmisel liialt ei „piinataks“ või et teenistused liig pikale ei veniks.

Preester Ivask ütleb: „Kihnu koguduse võlu, eripära peitub Kihnu inimestes, kes tulevad kirikusse rahvariietes. Kihnu kiriku koori võib kinnisilmi ära tunda paljude teiste kiriku kooride hulgast, selline laul kõlab ainult Kihnu saarel. Kihnu kirikus on olnud väga tublid koori- juhid, meie vahel on olnud alati hea ja inimlik suhe. Koguduse rahvas on alati väga rahulik, nende igapäevaelu on oodanud neid kiriku ukse taga. Tähelepanuväärne on koguduse inimeste hingejõud. Olen kuul- nud nende käest nii mõndagi, mida ei saa õppida üheski koolis. Elu võib oma koolitatud ajuga muuta vahest väga keeruliseks aga tarkus peitub lihtsuses võtta elu sellisena, nagu ta on.

Pole põhjust karta Kihnu rahva usulise poole pärast, usk ja kirik kestavad Kihnu saarel. Kuuldused sellest, et inimesed Kihnu saarel on usuliselt harimatud, on väga suur liialdus.

Paljud vaimulikud võiksid Kihnu inimestelt õppida tõelist usku. Usk, see on puhas süda, reaalne igapäevane elu. Usk ei ole paksudes raamatutes (kirjasõna suretab), vaid inimese südames.“ (Ivask 2013)

Kirikunaised ja preester surnuaiapühal.

Kihnu õigeusu- traditsioonid ja nende muutumine

Piiskop Aleksander.

Kihnlaste kirikuskäimine ja kombetalituste täitmine on tänapäeval ennekõike seotud traditsiooniga, vähem usuga. Usk oli tugevam varem, näiteks veel maailmasõdade vahelisel ajal. Inimeste elu oli raskem, tehti palju tööd, oli palju lastehaigusi jms. Kirik oli inimese elus väga tähtsal kohal, loeti jumalasõna. Olgugi, et okupatsiooni ajal enam niipalju jumalasõna ei loetud, säilis pühadelauda istudes komme lugeda palvet, issameiet ja söögipalvet. Palveid loetakse veel ka surnuaias sugulaste haua käies ja pannakse surnute mälestuseks küünlaid põlema. Eesti Vabariigi ajal oli kooliski igal hommikul palvetund (*Vesik 2013*). Oli ka väga usklikke perekondi, kus igal pühapäeval loeti palveid ning igal võimalusel kirikuraamatuid. (*Lilles 2013*)

1920.- 1930ndatel aastatel olid kirikus sugupooled rangelt eraldatud, mehed paremal ja naised vasakul pool. Poiste koht oli kliirost eraldava võre juures. Kombetäitmised toimusid justkui komando korras, kõik langesid korraga põlvili. Eelistatud olid mehed, nemad käisid enne naisi armulaua. Sama oli risti suudlemisega jumalateenistuse lõpus ja keset kirikut asetatud ikooni suudlemisega, kolmekuningapäeval ja pajuokste saamisel – kõigepealt ikka mehed, siis naised (*Saar 1998: 219*). Tänapäeval tõusevad kõik korraga pinkidelt palveks püsti ja võtavad korraga istet.

Enne Teist maailmasõda koguneti enne jumalateenistust varakult kiriku juurde. Istuti ilusa ilmaga koolimaja juures kiviaial või murul, ikka mehed ja naised eraldi. Talvel halva ilma korral mindi koolimaja, kus oldi klassides, seal vesteldi ja kuulati küla uudiseid. Mõni mees veetiski suurema osa jumalateenistuse ajast koolimajas istudes, enne jumalateenistuse lõppu siiski korra kirikusse sisse astudes.

Ettevalmistused ristimiseks Konstaninoopoli patriarhi Kihnu visiidi ajal 9.09.2013.

Ristimine

Enamik kihnulasi on ristitud. Lapsi ristitakse tänapäevalgi kodus või kirikus. Ristimisel antakse uus venepärane (kiriku)nimi, kui sünnitunnistusel olev nimi ei lähe kokku õigeusu kiriku tavadega.

Veel mõnikümmend aastat tagasi peeti oluliseks, et laps ristitaks võimalikult ruttu pärast sündimist. Sellega pidi laps saama Jumala kaitse alla, loodeti ära hoida rasked (laste)haigused, kuri silm ja muu halb, mis ristimata last võis ohustada. Ristimist viis läbi preester ja teda toetas koor, tänapäeval siiski viib enamasti ristimise läbi preester üksi, ilma koorita. Ristitakse tihtipeale mitu last korraga, kui kirik-härä on Kihnus. (Saare 2013)

Kui veel mõnda aega tagasi ristiti lapsed võimalikult vara, siis nüüd ristitakse ka täiskasvanuid. Seni, kui laps oli ristimata, ei kustutatud toas tuld ära (Leas 2013). Siiski mõnda last ei jõutud ristida, enne ta suri ja seepärast on Kihnu surnuaias eraldi ristimata laste osa – hauad, mis on kividega tähistatud (Vesik 2013). „*Ristimata lapsõ juurõs piäb ikka tuli põlõma, muidu kurat viib lapsõ ää ning vahetab oma lapsõga ää.*“ (ERA II 58; 413)

Vanasti toimus kogu ristimine laulu saatel, nüüd enam mitte, selle asemel ainult loetakse. (Vesik 2013)

Ristivanemad ehk peavaderid on tavaliselt lapsevanemate kõige lähedasemad inimesed, näiteks vennad-õed või ka parimad sõbrad.

Laps on ristimise ajal peavaderite, ristivanemate, süles. Ristivanemate ülesanne on pärast lapse vanemate surma laps üles kasvatada. Ristilaps aga kannab ristivanema matusel surnu risti. Laps ja tema ristivanemad märgitakse üles ka kirikuraamatusse. Lisaks peavaderitele on ka veel teisi vadereid. Lihtvaderid on tavaliselt sõbrad, sugulased või mingil muul moel olulised inimesed ja see on neile ka austusavaldus. Mõnel lapsel on kaugelt üle kahekümne vaderi. Tavaliselt ühest perest mitut vaderit ei valita, ent kui valitakse, siis nad ei tohi olla samast soost.

Veel pool sajandit tagasi oli ristimine põhjalikum ja lapsele eba-meeldivam: oli spetsiaalne pesukauss pühitsetud veega ja alasti laps kasteti üle kere sinna sisse. Nüüd piirduakse ainult püha veega pritsimisega ja salvimisega. Arvatavasti muutus see ristimiskomme seoses ristitavate laste vanuse tõusuga, ei peetud sündsaks suure lapse alasti vanni pistmist, nagu see imikutega igati tavapärane oli olnud. (Leas 2013)

Pärast ristimist on enamasti pidustused lapse kodus, nn *juõdud*. Vaderitele pakutakse süüa-juua, kohale kutsutakse palju rahvast. Varasemal ajal kõik suuri *juõta* ei pidanud, vaderitele anti kirikuaias süüa-juua ning pärast hambaraha üleandmist läks igaüks oma koju. Tänapäeval on enamasti pärast iga ristimist lapse auks *juõdud*.

Viimastel aastakümnetel on üldjuhul ristimise kombetalitus laupäeval. Pühapäeval viiakse laps esimest korda kirikusse. Ta on nüüd kirikukoguduse täieõiguslik liige, saab osa armulauast (Leas 2013). Poisid viiakse altari tagant läbi, tüdrukud altari eest. Naised altari taha minna ei tohi ja kui kogemata kombel on keegi sinna sattunud, tuleb kirik uuesti õnnistada. Nüüdki, seoses kiriku rekonstrueerimistöödega, kui kirik on pidevalt avatud ning iga möödamineja sisse pääseb, on nähtud mõnd massakat altari taha minemas, seetõttu vajab kirik uuesti õnnistamist. (Leas 2013)

Leeriskäimine

Kihnu kiriku leeri meenutavad tänapäeval vaid üksikud fotod erakogudes ning Kihnu muuseumis. Leeris käimise lõppemisega hakkasid üha rohkem kaduma teadmised kirikukommetest ning jumala sõnast.

Kuni 1947. aastani käidi Kihnus igal sügisel leeris. Leeriskäimine lõppes nigulapäeval, mis on Kihnu kiriku nimepäev, siis võeti leerilapsed armulauale. Sel ajal oli veel Kihnus alaline preester Brandmann. Pärast leeri oli leerilastel külapeal nii nimetatud leeritants. Otsiti mõni talu, kus noortel lubati tantsida. Sinna võisid tulla ka kõik teised noored, välja arvatud need, kellel oli veel leeris käimata. (*Lilles 2013*)

Lisaks leeriskäimisele oli võimalik käia kirikumõisas pühapäevakoolis. See algas igal pühapäeval kell neli ja seal käidi koos kirikulaule laulmas ja õppimas. Pühapäevakool oli vabatahtlik, paljud koolilapsed käisid seal hea meelega koos laulmas. (*Vesik 2013*)

Leerilapsed 30ndate aastate lõpus.

Laulatus 2007.

Laulatus

Tänapäeval on pruutpaar enne kiriklikku laulatust äsja saabunud mandrilt abielu registreerimast. Kihnu sadamas ootavad neid sõbrad-tuttavad, edasi liigutaksegi kirikusse. Enne veel vahetab pruut valge pulmakleidi rahvarõivaste vastu, kusjuures kõrt peab olema poolpunane. Kiriku eeskojas paneb *raudkäsi* pruudi kõrdile põlle ette. *Raudkäsi* laotab ka altari ette valge riide.

Ella Lease mälestuste järgi sai Kihnus abielu registreerida vallamajas veel 1950ndatel aastatel. Siis kui tema 1958. aastal abiellus, anti sooviavaldus sisse Kihnu vallamajja, kuid abielu registreerimine toimus juba Pärnus. Siiski käisid nad hiljem Kihnu kirikus oma mehega salaja laulamas, ei tahtnud, et külarahvas sellest teada saab, sest abikaasa oli kommunistlik noor (*Leas 2013*). Salme Lillese mälestuste järgi sai registreerida abielu Kihnus veel 1953. aastal. Temal olid 30. augustil kosjad, pärast seda viisid nad kohe sooviavaldused vallamajja, 10. septembril registreerisid abielu ning 20. oktoobril laulatasid ja pidasid pulmad. Selleks ajaks olid ka veimed valmis. Erakordne oli see pulm seetõttu, et laulatati kaks paari korraga, järelikult olid Kihnu kirikul olemas kaks paari kroone – ühed hõbedased, teised kuldsed. (*Lilles 2013*)

Laulatusel on paremal pool peigmehe *umbrukad*, vasakul pruudi *umbrukad* ehk abilised.

Arvatakse ka veel, et see kes pruutpaarist esimesena preestri ees valgele riidele astub, on nii-öelda pere juht. Krooni hoiab peiu pea kohal peiupoiss, kes on peiu parim sõber või ka näiteks vend. Pruudi krooni hoiab veli, kes on tavaliselt naise vend või meessoost sugulane. (Saare 2013)

Sõrmused pannakse esimest korda sõrme tegelikult juba mandril registreerides, aga preester teeb selle kombe uuesti läbi. Praeguseks ajaks on paljudel preestritel õigus pruutpaar ka ise ära registreerida, kuid seda pole Kihnus siiani veel tehtud.

Ka siis, kui pruutpaar otsustab piirduda ainult registreerimisega, jättes ära pulmapeo ja laulatuse, hakkab noorik pärast abielu sõlmimist põlle kandma Kui toimub laulatus, siis seob noorikule kiriku kojas abielunaise tunnuse, põlle, ette raudkäte naine.

Laulatuse traditsioon säilis järjepidevana kuni 1970ndateni, kuigi ka siis oli paare, kes ei laulatanud end kirikus, vaid ainult registreerisid abielu Pärnus ja pidasid kodusaarel traditsioonilised kolmepäevased pulmad.

Matused

Matused ja matusetalitus on samuti üks tähtsamatest õigeusu kiriku kombetalitustest. Selleks, et inimese hing ei jääks maa peale „kinni“ elavatele halba tegema, täidetakse mitmeid usurituaale.

Surnud inimese pesevad esmalt ära omakesed. Surmast teatatakse kirikule ning kadunukese auks ja saarerahvale teada andmiseks lüüakse hingekella. Hingekella lüüakse noorele inimesele nii palju, kui tal eluaastaid oli, vanale pool elatud ajast (*Leas 2013*). Sama päeva õhtul toimub *kjõrstupanõminõ*. Tallu, kus kadunuke elas, tullakse austust avaldama. Oluline on, et selle maja uksele, kus on surnu, ei tohi koputada.

Pereliikme surm mõjutab suuresti igapäevaelu; argitööd jäetakse kõrvale ja valmistatakse matusteks. Ka söögi tegemisel tuleb sellega arvestada, kuna *kjõrstupanõmisõl* pakutakse alati putru. Kõige tavalisem on riisitangupuder, mida nimetatakse surmapudruks. Puderu pakkumise taga on uskumus, et surnute hingedele maitseb kõige enam puder (*Sudak 2012: 36*). Puder on ka inimese sünni puhul esimese toid - *titeputõr* ja surma puhul *surmaputõr*. (*Mätas 2009*)

Kirstu kaas on *kjõrstupanõmisõl* avatud, kõige lähemal kadunukesele on omaksed, suurimad leinajad. Leinariietus on iseenesest mõistetavalt tume. Kirstupanemisel osalevad alati ka kirikukoori lauljad. Lauldakse kurvakõlalisi laule. Näiteks:

Kjõrstupanõminõ.

Surnuga kirikus.

*Siin nüüd puhkan teie keskel, minu armsad omaksed,
vait ja liikumata olen, ei te kuule minu healt.
Suu mul vait ja keel ei liigu, huuled, need ei ava end,
käed ei tõuse, jalg ei astu, nägugi mul muutunud.
Silmasära on nüüd kustund, ei ma teid, mu armsad, näe,
ei mu kõrvid kuule nuttu, ega leinajate healt.
Kõik on surnud, ainult üks elab see,
mis iganes ei või surra, ega lõpe: see on vägev armastus. (Saare 2013)*

On iseloomulik, et laulusõnades surnu justkui kõneleks rahvaga/leinajatega. Kui surnu viiakse kirstus majast välja, külmemasse kohta, lüüakse ukseläve sisse nael. See on märk surmale, et tal ei ole sellest talust enam kedagi kaasa võtta. Surnu aga jääb tallu kuni matusteni. Kui oma külas on surnu, siis pesu ei pesta, muidu tulevad roosteplekid peale. Selle keelu vastu on eksitud ja tõesti on pesul pärast roosteplekid peal. (Leas 2013, Mätas 2013)

Kombeks on, et matuseid ei peeta pühade ajal ega suurel reedel. Näiteks 2013. aastal oli sellega kirikukalendri pärast suur segadus ja maeti ka suurel reedel (Leas 2013). Matused ei tohi olla ka hommikul, vaid pärastlõunasel ajal, tavaliselt ollakse kirikus kell 12. Päev enne matuseid tuleb tingimata tappa matusetoitude jaoks mõni loom. Öeldakse, et tuleb kasvõi kukel pea maha lüüa. Elisabeth Mätas jutustas: „Mina ükskord tegini nii, lõin ainult kuke maha, pärast hakkasid loomad surema, ju sellest oli siis liiga vähe, oleks ikka pidanud suurema looma tapma.“ (Mätas 2013)

Matusetalitus on tavaliselt kolmandal päeval pärast surma. Toimub *kodont ääsuatminõ*, ringkäik kodust kirikusse. Noorte kirstud kantakse sinna, see on sõprade viimane austusavaldus, vanemad inimesed pannakse kirstuga autokasti. Autoga hakati sõitma kolhoosi ajal,

enne seda sõideti hobustega, mõnikord suure lumega viidi surnu surnuaeda ka traktori käruga (Leas 2013). Autokastis sõidavad koos surnuga ka kirikukoori lauljad ja lähimad pereliikmed. Terve tee lauldakse. Sõidetakse väga aeglaselt, paljud kõnnivad koos kadunu lähedastega kirikuni välja. Kui keegi teel vastu tuleb, siis ta peatub ja ootab, kuni matuserongkäik on möödunud.

Kirikuteel välditakse põlluteid ja sõit ei tohi minna ka vastupäeva. Ei hoolita, kui teekond sellest pikeneb. Põlluteede vältimisel võib olla seos viljakusega, samuti ei minda nii-öelda surnu tavalist rada. Ei soovita, et ta tagasitee leiaks. (Sudak 2013: 38)

Kirikus avatakse kirst uuesti, kui surnu väljanägemine seda vähegi lubab. Kui aga mitte, siis asetatakse kirstu kaanele suur pilt surnust. Preestri puudumisel juhib lauludega matusetalitust kirikukoori eestlaulja, kelleks Kihnu kirikus praegu on Lohu Ella (Saare 2013). Matmisetalitusel jäätavad surnuga jumalaga esiteks omaksed, siis mehed ja seejärel naised (Saar 1998: 219). Kirikust, nagu ka talu uksest viiakse surnu välja jalad ees. Usutakse, et see takistab surnu hinge elavate sekka kurja vaimuna tagasi pöördumist, eksitatab teda (Sudak 2012: 37). Leinaperioodi pikkus sõltub sellest, kui lähedane surnuga oldi ja kui noor või vana oli kadunu. Nooremaid ja lähedasemaid leinatakse kauem. (Saare 2013)

Kui preester saabub saarele, teeb tema niinimetatud haualtmatmise ehk loeb oma palved. 40 päeva pärast surma tehakse kirikus koori ja preestriga hingepalve. Kihnus nimetatakse seda *kuiõnädäli palvõ*. Pärast seda võivad need sugulased, kelle lein ei ole nii sügav, vahetada sinise kõrdi rõõmsama vastu. 1960. aastatel oli aeg, kui *kuiõnädäli palvõtegemise* järel kirikuaias söödi. See kestis lühikest aega.

Hing on enne seda palvet rahutu, pärast aga leiab rahu. Kui lähedased avaldavad soovi, on võimalik ka aasta pärast surma veel kord lugeda hingepalve. Lisaks peetakse surnuid meeles suvisel surnuaia-pühal ja hingedepäeval. Mõlemal juhul viiakse preestri kätte surnute-raamatud, kus kirjas nimed, kellele preester palved loeb (Saare 2013). Surnuteraamatu vahele pannakse preestrile raha, tänapäeval tavaliselt 5 eurot. (Leas 2013)

Kui paljud religioonid ei luba enesetapjaid kiriklikult ega surnuaeda, siis õigeusu kirik on olnud leebem, on andestatud kergemini ja lubatud ka kiriklikke matuseid.

Sinodaalse liturgia algus.

Liturgiad

Preester käib iga kuu vähemalt ühe korra Kihnus teenistust pidamas. See on nõndanimetatud tavaline liturgia, mida preester läbi viib. Toimingutes toetab teda kohalik kirikukoor. Kuna preester käib saarel harva, siis lükkuvad erinevate pühadega seotud toimingud tihti sellele ajale. Nõnda peetakse näiteks jordanipäeva (*vt kirjeldust allpool*) liturgia vajadusel jaanuari lõpus. Kui preester veel saarel elas, oli jumalateenistus ka kõikide pühade laupäeval kell viis: *talipühade laupa, muarjalaupa, ristepühade laupa, suipühade laupa*. (*Vesik 2013*)

Umbes pool sajandit tagasi oli nii, et enne liturgiat tuldi kirikusse ja loeti jumalasõna, rahvas kogunes ja kuulas (*Leas 2013*). Enne teenistust lauldi, väga palju lauldi. Need, kes tahtsid armulauale minna, käisid enne teenistust kirikumõisast läbi, seda nimetati *pahutaminõ* või *võeti pahulõ*, see tähendab, et alles siis kui patud olid ülestunnistatud ja kahetsetud, võeti armulauale. Need tüdrukud või naised, kellel oli *omahaigus* (menstruatsioon), armulauale minna ei võinud, sama kehtis leerilaste kohta leeri lõppemisel. Usuti, et see rikub kiriku ära, naised ei ole kunagi „puhtad“. Sellepärast ei tohi nad ka altari taha minna. Vahepeal tuli Kihnu preester, kes päris inimestelt nende patude kohta väga täpselt aru ja armulauale ei tahetud enam käia (*Vesik 2013*). Nüüdsel ajal saavad kõik, kes kirikus käivad, kogu aeg armulauda, veel pool sajandit tagasi anti ainult kord aastas. Kirikuraamatusse

kirjutati üles, kes olid laual käinud. (Lilles 2013)

Järgneb ülevaade olulisematest kalendritähtpäevadest, millal peetakse või peeti korralist jumalateenistust.

Aastavahetuse teenistus peeti tavaliselt uusaasta esimesel päeval tavalise liturgiana. Seda ei ole aga enam tehtud sellest ajast, kui preester käib Kihnu mandrilt. (Leas 2013)

Jordanipäeva ehk kolmekuningapäeva teenistusel on olulisim osa veepühitsusel. Suures anumad olevale veele loeb preester *sõnad peale*, siis pühitsetakse sellega kirik ja kirikus olev rahvas. Samuti viivad inimesed pühitsetud vett koju, kuna sellel olevat raviv ja halva eest kaitsev toime. Vesi on puhas, seda on võimalik juua või toidule lisada. Inimesed kasutavad seda siis, kui tunnevad, et on vaja jumalikku abi ja tuge.

Küünlapäev. Tavaline liturgia. Piiblist selgub, et Jeesus viidi sellel päeval 6 nädalat peale sünni esimest korda pühakotta. Lauluraamatu järgi lauldi näiteks „Ütle, oh Siimeon“. Tegu oli röömsa pühaga. Seda pole ammu enam peetud, sest sel ajal on kirikus tavaliselt väga külm. (Leas 2013)

Palmipuudepäha. Vanasti sai igaüks pärast ristile suud andmist pühitsetud pajuoksa, mis sümboliseeris palmipuu oksa, öeldi et *kirikust jagati tibusid või tibuoksõ*. (Saare 2013)

Suur neljapäev. Lood on liturgias kurvad, sest see oli päev, kus toimus püha õhtusöömaaeg ja Jeesus reedeti. Leina märgiks mindi siis, kui preester veel kohapeal oli, kirikusse poolpunaste riietega, mitte täispunastega, sellega näidati leina. (Saare 2013)

Armulaual käik.

Ülipühitsetud metropoliit Stefanus.

Suur reede, Jeesuse ristilöömise päev. Nukrad lood liturgias. Umbes viiskümmend aastat tagasi mängiti maha ka matused: samale kohale, kus muidu asetati kirikus surnu, pandi Jeesuse kuju ja jäeti temaga kui surnuga hüvasti. Sellel süngel päeval kanti kirikus sinised või musti rahvarõivaid. Tänapäeval pole Jeesuse kuju kasutatud, ju ta seal altari taga kusagil on. (Leas 2013)

Ülestõusmispühad. Rõõmus püha, Jeesus on surnust üles tõusnud. Kanti kauneid, rõõmsavärvilisi riideid. Kirikust võeti pühakute kujud ja lipud ning tehti päripäeva kolm tiiru ümber kiriku. Theodor Saar kirjutab oma mälestustes, et ülestõusmispühade teenistus oli kõige uhkem, seal olid kohal ka piirivalvurid ja tuletorni ülem paraadvormis. Lisaks laupävaõhtusele teenistusele oli teenistus ka pühapäeva hommikul ja esmaspäeva hommikul, kihnu keeles *kesmisel pühäl*. Kolmal pühäl enam kirikut ei olnud, kuid kogu valgusenädala helistati kirikukelli.

Taevaminemispüha, Kihnus *ristepäe*. Kutsutakse veel *kalliks pühaks*, sest siis ei pidavat rohi kasvama ja mingit füüsilist tööd teha ei tohtinud ega tohi vanemate inimeste arust ka praegu, iseasi kui palju noored seda järgivad. Kihnus öeldakse ka *muapühä*, sest maatööd teha ei tohi (Leas 2013). Kui preester oli saarel, peeti ka jumalateenistus.

Nelipüha Kihnus tuntud suvistepühana, kihnu keeles *suipühäd*. Suured pühad, kuni viiekümnendate aastateni kaunistati kirik kaskega, teenistus oli pühade laupäeval, esimesel pühäl ja keskmisel pühäl ehk esmaspäeval. Siis oli tavaliselt surnuaia püha. Mindi rongkäiguga kirikust surnuaeda, kõige ees kiriku kujud ja lipud, nende järel preester ja siis rahvas (Vesik 2013). Surnuaias loeti ja lauldi surnutele ning paluti nende eest. Kaasa võeti niinimetatud surnuteraamat, mille igaüks oli kirikust saanud, sinna kirjutati oma surnute nimed ja preester luges siis need nimed ja palus nende eest (Saare 2013). Surnu-

teraamatud on tänapäevani kasutusel, kuid surnuaiapäha on suviste-pühalt alalise preestri puudumise tõttu ära nihkunud.

Jablakapäev, 6. august, ilmselt mõni Jumalaemaga seotud päha. Oli tavaline liturgia. (*Vesik 2013*)

Tänu- ja lõikuspäha oktoobri alguses või teisel nädalavahetusel. Önnistati igat sorti vilja, kartuleid, porgandeid ja muud saaki, mis kodust kirikusse kaasa oli võetud. Anti ristile suud ning söödi tükel-datud ja önnistatud õunu ja köögivilju. Vili võeti koju kaasa ja pandi salve teise vilja juurde. Praeguse preestriga pole seda päha enam pee-tud. (*Vesik 2013*)

Hingedepäev. Kirikus peetakse teenistus, kus mälestatakse sur-nuid. Taaskord võetakse kaasa surnuteraamatud. Kodus põletatakse küünlaid, valgel ajal käiakse surnuaias, et süüdata omastele küünal. Ka Kihnus oli komme jätta toitu lauale või viia see väliruumidesse, et hinged pahaseks ei saaks ja elavatele kurja tegema ei hakkaks. Täna-päeval piirdatakse enamasti küünalde süütamisega.

Nigulapäev, Kihnu Püha Nikolai kiriku nimepäev. Kirikus väga oluliseks peetud päev, mil leerilapsed võeti esmakordselt armulauale. Peeti jumalateenistust. Püha Nikolaus (Nikolai) on meremeeste kaits-ja. Kahjuks pole ka seda päha viimasel ajal peetud, sest preester pole saarel olnud. (*Leas 2013*)

Jõulud. Tänapäeval lauldakse läbi kõik olulisemad jõululaulud, nii ilmalikud kui vaimulikud. Varem tähistati jõule veelgi suuremalt. Kirikus ei käidud mitte ainult jõululaupäeval, vaid ka esimesel jõulu-pühal. Kui nõukogude ajal oli pühade pidamine keelatud, siis Kihnu kirikus peeti neid salaja ikkagi. Preestrid tulid rahva soovile vastu ja pidasid teenistust. Jõulud on suur rõõmupäha. Sündis inimkonna päästja. Lauludes ülistati Jumalat, Neitsi Maarjat, Jeesuslast. Kiri-kusse minnakse värvirikastes piduriietes. Jõulu jumalateenistusel osaleb terve aasta võrdluses kõige enam rahvast. Tavapärane on, et enne kirikut meenutatakse ka surnuid ja süüdatakse nende haudadel küünlaid. See on üks vähestest kordadest aastas, kus on lubatud sur-nuaeda minna peale pimedada saabumist. (*Saare 2013*)

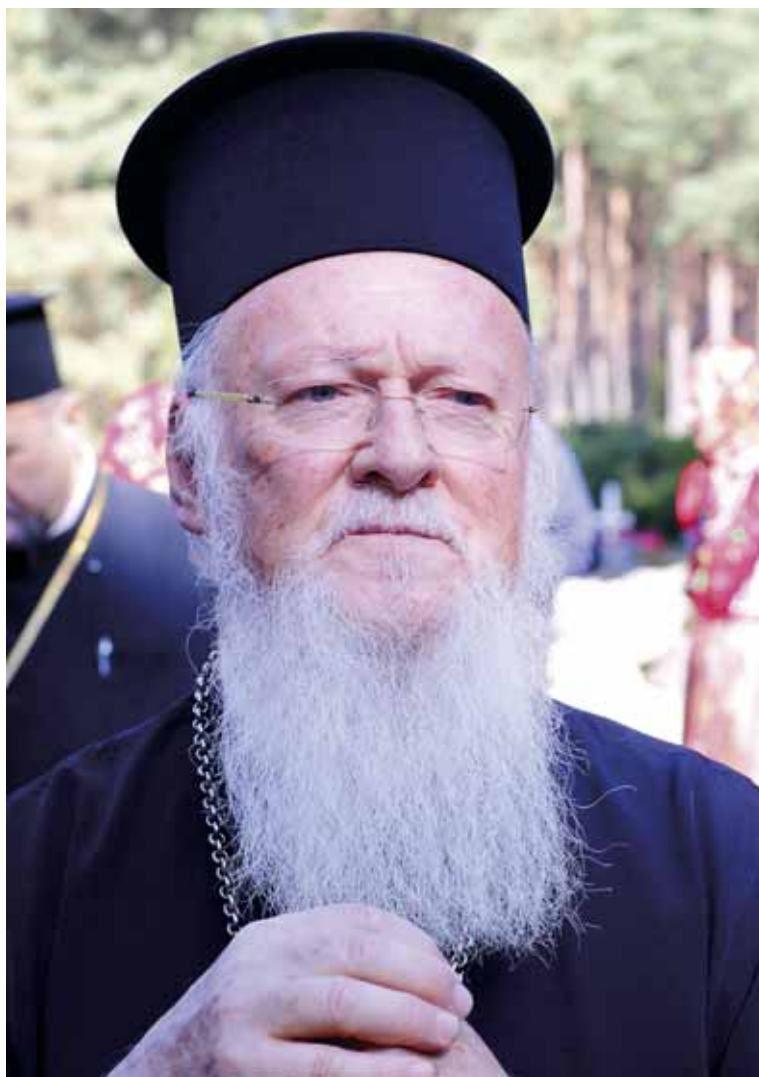

Kirikulipp.

Rahvakalendri tähtpäevad ja õigeusk

Konstantinoopoli oikumeeniline patriarh Bartolomeus.

Liturgia.

Kuigi ei saa öelda, et kihnlased väga usklik rahvas oleks, on õigeusu kirikul ka tänapäeval Kihnus suur tähendus. Kihnlaste usk on omamoodi sünkretism (*UNESCO 2002*), segu ristiusust ning paganlusest. Traditsioonid on olulised ja kõik lapsed ristitakse, surnud maetakse enamasti kiriklikult.

Rahvakalendri tähtpäevade tähistamine on paljudel juhtudel kirikuga seotud ning kiriklik liturgia on osa kodu ja kogukonna elus ja aastaringis. Põhilised kirikus käijad on siiski vanemad naised, noored käivad vähe, mehed vaid laste ristimistel, laulatusel ning matustel, tavapärasel pühapäeval liturgial osalevad nad haruharva.

Pühadest on tähtsaimad jõulud ja ülestõusmispühad, mis on ka rahvarohked, sest kõik koolilapsed ja mandrikihlased tulevad koju. Alalise preestri puudumise tõttu hakkavad kirklikud kombetalitused oma varasemat tähtsust minetama. Aastaid ei ole preester jõululaulpäeval Kihnus olnud, samuti pole vähemalt viimased 15 aastat peetud ülestõusmispühade teenistust õigel ajal. Nii hakkavad nooremad koguduseliikmed traditsioonist võõranduma. Vanem põlvkond on ikka püüdnud nooremale seletada jõulude ja munadepüha seotust kirikuga, kuid need seosed kipuvad kogu Eestis tagaplaanile jääma. Ununeb ühe või teise püha pidamise tegelik põhjus või tähendus ja seejärel taandub ka kombestik.

2011. aastal ehmatas kihnlasi metropoliit Stefanuse pöördumine õigeusklike poole õigeusu kalendri küsimustes. Metropoliit kirjutas

veebruari 2011: „Lugejatega oma mõtteid jagades on minu sooviks algatada laiapõhjaline arutelu vajaduse üle leida ühtne ja harmooniline lahendus liturgiliste kalendrite kasutamisele meie Kirikus siin Eestis. Iseäranis selles osas, mis puudutab ülestõusmispühade tähistamist ...“. Metropoliidi kiri ja järgnev püha sinodi otsus, sai aluseks EAÕK-i segakalendri kehtestamisele ning selle teadmisega asusid kõik EAÕK kogudused edaspidi kiriku ühtsuse nimel tegutsema. Teade jõudis ka Kihnu, kuid põhjustas segadust ning vastumeelsust kiriku suhtes.

„Kihnus põlõ kordagid ülestõusmispühäsi egä jõula teese aaga pietud! Nied ond veneläste kombõd ning meie neid omalõ ei taha! Taha enäm kiriku kua minna 'mtõ! Miks teestel ülejõlma ond pühäd, aga meitel või olla 'mtõ?!” esindas kogukonna seisukohta teravalt Tiidu Mari. (Vesik 2013)

„Pidädä kahtõ pühä, korra siis kui teesed ning siis uiõst mais, sie ond ju naeruväärne! Kihnlasõd küll sedäsi tegemä ei akka!” (Leas 2013)

Kogu 2011. aasta ülestõusmispühade aja valitses segadus, saare naised arutasid asja omavahel ja üha selgemaks sai, et EAÕK-i otsus oli kogukonnale vastuvõetamatu. Preester Ivaski seisukoht oli järgmine: „Olen tulnud Kihnu kogudust teenima ja olen kogudusega ühel meelel pühade pidamises. Kus on reeglid, seal tuleb ette ka erandeid, Kihnu on selline koht, kus võiks teha erandi (kuni inimesed ise saavad aru, miks peaks püha muutma). Päeva pealt muuta koguduse elu ei ole eriti tark tegu. Näiteks Obinitsas on peetud Issandamuutmise püha alati ühel ajal, ja ei muudetud seda ka nüüd.“ (Ivask 2013)

Märtsis 2013, kui kogukonnas oli sel teemal järjekordne arutelu ja pahameeletorm, kirjutas Mare Mätas metropoliidile selgitava kirja Kihnu pühadekombestikust. Metropoliit rahuldab kihnlaste palve ja teatas sellest EAÕK-i täiskogul suuliselt. Kirjalik kinnitus polnud trükkise koostamise ajaks veel tulnud, kuid usume, et see juhtub õige pea. Kihnlased mõistavad, et tõsiusksel õigeusu vaimulikul on keeruline

Liturgia metropoliidiga.

Metropoliit ja Saare-Lääne piiskop Aleksander.

kohanduda Kihnu kiriku kalendri järgi teenimisele, kuid nii kogukond kui vaimulikud on seda meelt, et ka see on võimalik.

Metropoliidi avaldus ja sinodi otsus põhjustasi nõrdimust ja vastu-seisu, sest kihnlaste traditsiooni loogika on seotud uue ehk Gregoriuse kalendriga, kevadise pööripäevaga. Just märtsi lõpp ja aprilli algus on Kihnus alati olnud vaimselt kõige raskem aeg, kuhu sobivad ülestõusmispühad ja pühadeootus, mitte maisse, kui meri on juba lahti, inimeste sissetulekud kasvanud ja meel rõõmus.

Vastlapäevast kuni ülestõusmispühadeni on kuus nädalat, mis oli paastuaeg, sest vastlapäeval keedeti seajalad viimase lihatoiduna ära. Tänapäeval pole see küll täpselt nii, kuid kogukonnas arutatakse jätkuvalt paastuteemal ning elatakse saabuvate pühade ootuses.

Märtsis või aprillis palmipuudepühäl tuuakse „palmioksad“, see tähendab pajutibud vaasi. Algab niinimetatud *suurinädäl*, vaikne neljapäev, vaikne reede, pidu ei peeta, tööd ei tehta. Pesupesemine on keelatud, sest muidu hakkab suvel maja kohal müristama. Uskumuse aluseks oli vanal ajal see, et linast pesu pesti kurikatega, *vjõrutati* ehk kolgiti, kolistati vaikselt nädalal.

Kihnus levib palju rahvajutte sellest, kuidas keegi on rikkunud suu-
rel reedel töötegemise keeldu ja sellele on järgnenud suur õnnetus.

„Suuri Riede tohe ’mtõ tüed tehä, sest Noa lae uppus sel aal ää“ (Lilles 2013). „Suuri riede põlõs Tungi maja ää. Vana Tõnis oln meres ning püüdn ülged – ülge oln ies punanõ. Kas ta ’s nda suurõs patus arvati, või tähendäs sie tulõkkahju või“ (ERA 185; 17). Selliseid jutte on palju, vanemad inimesed teavad ka tänapäeval hulga näiteid tuua.

Varem kanti Kihnus Suurel Reedel alati leinariietust, need kes kandsid muidu punast kõrti, kandsid siis sinist. Nüüdki käib kiriku-koor ehk *kirikunaesõd* suurel reedel koos kirikus laulmas, ülejäänud üritavad vaikselt pühasid oodata. Noori manitsetakse pidustustest hoiduma. Suure reede traditsiooniline toit paastu ajal oli hülgeleha (ei liha ega kala) ja *aporokk* (hapurokk – rukkipüüli leiva taignast tehtud magustoit). Need pühad on ju tavaliselt alati olnud märtsis või aprilli algul, kui on hülgepüügi kõrghooaeg. (Mätas 2009: 77)

Järgneb vaikne laupäev, mil kõik koristavad ja kaunistavad kodusid, valmistuvad pühadeks, tehakse pühadetoite ja sauna. Öösel, kui Kristus üles tõuseb, käib rahvas ümber kiriku. Pannakse selga kõige uhkemad riided, kõige ilusamad kōrdid, pähe kõige punasemad või kallihinnalisemad rätikud. Pühapäeval käiakase *küläkaudu*, sõprade ja sugulaste juures külas, igale vastutulijale või külaperedesse sisse minnes öeldakse: “Kristus on surnust üles tõusnud!” ja peres vastatakse: “Jah, tõesti on!”

Pühapäeva hommikul keedetakse suur potitais mune ja värvitakse need, lastel palju rõõmu ja munade kinkimist sõpradele ja sugulastele. Seda päeva tähistatakse pidusöögi, tantsu ja lauluga. Ka esmaspäeval, ülestõusmispühade teisel pühäl, mis Eesti riigis on seniajani olnud tööpäev, kehtib Kihnus töötegemise keeld. Muidugi need, kes tööil või koolis, pühasid pidada ei saa, vanemad inimesed saavad seda püha pidada.

Ülestõusmispüha nimetatakse Kihnus *talipühadeks*, seega on see püha alati olnud talve lõpul, mitte kevadel. Sõna *kevadpüha* ei kasutata. Ülestõusmisele järgnevat nädalat nimetatakse valgusenädalaks, siis on keelatud pesu pesta, sest muidu võib tabada perekonda surm. Valged linad paela peal kutsuvad surma ligi (Leas 2013). See on selline suur ja helge pühade aeg, mida kaunistavad kevade ootus, mõnikord jääminek ja seega uue algus, raske talv saarel on üle elatud.

Vana kalendri kasutusele võtmine kaotaks lisaks kihnlastel riste-päeva pidamise võimaluse ja suvistepühad (*suipühäd*), mis on samuti väga tähtsad ja tähistavad teatud perioodi lõppu ja uue algust seoses põllutööde ja talupidaja elurütmiga.

Kiriku rekonstrueerimine 2012. aastal.

Konstantinoopoli oikumeeniline patriarh Bartolomeus õnnistab Kihnu koolimaja ja lapsi.

Kokkuvõte

Kihnus on tänapäevani säilinud tugevad kogukondlikud tavad, mis-tõttu on UNESCO kandnud Kihnu kultuuriruumi inimkonna vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja. Nimekirja kandmise aluseks olid lisaks folkloorile, käsitöötraditsioonidele, laulule ja tantsule ka tradit-sioonilised elatusalad ja kogu saareelu kombestik laiemalt.

Kihnlase traditsioonilise elulaadi juures on tähtsad seosed oma kirikuga, Püha Nikolai kogudusega, kuhu pea kõik saareelanikud kuuluvad. Kui kirikukalendri liturgiatest võetakse tänapäeval vähe osa, on tähtsad ristimine ja matused, elujõuline on veel laulatuse komme ning pühadest on tähtsad jõulud, jordanipüha, ülestõusmis-püha, suvistepühad ja surnuaiapüha. Siis on kirikus rohkelt rahvast, jõulude ajal on kirikus ka mehed.

Kihnlased peavad oma kirikut tähtsaks ja austavad traditsioone. Läbi nõukogude aja seisis kiriku käekäigu eest hea ennekõike naised. Kirikupühad on tähtsad, nende pidulikkust rõhutatakse kõige uhke-mate ja hoitumate rahvariietega. Nii nagu preester valmistub riietu-misega mentaalselt tseremooniaks, teevad seda kõik Kihnu naised kodudes. Kirikus kantakse spetsiaalseid kõige uhkemaid *kirikuriidi*.

Pühadeteenistused lisavad argipäeva pidulikkust, püha peetakse kõigis kodudes, kogukond on sellest haaratud, järgitakse vanu tradit-sioone, mis on kodukesksed ja mida kannab talupoja- ja meremees-te kultuur. Siin omab väga suurt tähtsust kalender ja aastane tsüklkel, igal aastaajal on omad tegemised, omad kombes. Nende nihkesse minemine on suur löök ja hädaoht, et traditsioonid võivad kaduda, vaimumaailm vaesub.

Kihnlasel on hea meel, et EAÕK-i juht metropoliit Stefanus on leidnud võimaluse kogukonnaga dialoogiks ning suhtub igati väärtus-tavalt Kihnu pärimuskultuuri.

Mainitud kalendrisegadus oli hea näide sellest, kuidas üks lõpuni läbimõtle mata otsus võib väga lühikese aja jooksul traditsioonid ohtu seada ning õpetas, et erinevustega tuleb arvetada. Oli näha, tradit-sioonid on kogukonna jaoks tähtsad. Loodetavasti oli see kogemus kõigile kasulik ja selles vaimus võiksid kirikutraditsioonid ilmaliku elu kõrval veelgi tugevneda.

Laste söber patriarh Bartolomeus.

Väikese õigeuskliku saare elus toimus 9. septembril 2013. aastal suursündmus - külla tuli Konstantinoopoli oikumeeniline patriarh Bartolomeus. Kihnu kirikus ristiti laps, patriarh sõitis saarel ringi ja külastas muusemi, õnnistas Kihnu Pärimuskooli ning koolilapsed, kuulas pillilaste kontserti, osales Kihnu rahvamaajas pidusöögil ning tegi enne saarelt lahkumist Kihnu surnuaial hinge-
palve. Aega oli vähe, tegevusi palju ja kihnlased nii tähtsa seltskonna saabumise üle ütle mata rõõmsad.

Pildil vasakul vastselt arhondiks valitud Viljo Vetik.

Patriarh Bartolomeus koos Kihnu kiriku lauljatega.

Pidusöök Kihnu rahvamajas patriarhi visiidi ajal.

Patriarh õnnistas oma külaskäigu ajal koolipere ja Kihnu esimese huvikooli - Kihnu Pärimuskooli.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Eesti Kirjandusmuuseum (EKM).

Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA), Tartu

- ERA II 15,410 (5), (*J.P.Söggel* 1922 „Postimees“ Pärnu väljaanne N 167)
- ERA II 58 lk 413 (*Saar* 1932; *Jutustanud Mari Laarents sündinud 1859*)
- ERA II 70 , 147-207 (*Saar* 1934)
- ERA II 185; 9-30 (*Saar* 1938)
- ERA II 256; 32 (*Saar* 1939)

Eesti Kirjandusmuuseum (EKM).

Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluulekogu (RKM), Tartu

- RKM II 267,89(16)L Mõisaküla (Khn) T.Saar 1969
- E 54836 L

Kihnu Muuseum, Kihnu kirikuarhiiv, Kihnu

- Kihnu kirikuarhiiv, korrastamata, II korrusel

Suulised allikad

- **Leas, Ella** s. 1937 Lemsi küla Lohu talu. *Intervjuu toimus Kihnus augustis 2013, küsitles Mare Mätas, materjal autori valduses.*
- **Lilles, Salme** s. 1931 Linaküla Tumapeetri talu. *Intervjuu toimus Kihnus augustis 2013, küsitles Mare Mätas, materjal autori valduses.*
- **Mätas, Elisabeth** s. 1946 Rootsiküla Matu talu. *Intervjuu toimus Kihnus augustis 2013, küsitles Mare Mätas, materjal autori valduses.*
- **Vesik, Maria** s.1925 Sääre küla Tiidu talu. *Intervjuu toimus Kihnus augustis 2013, küsitles Mare Mätas, materjal autori valduses.*

Kirjad

- **Metropoliit Stefanuse kiri** 23.02.2011. *Mare Mätase valduses.*
- **Mare Mätase selgitus metroliidile** märtsis 2013. *Mare Mätase valduses.*
- **Preester Ivaski kiri M.Mätasele** 26.08.2013. *Mare Mätase valduses.*

Kirjandus

- Andersen, Andres; Jansen, Ea; Karjahärm, Toomas; Laar, Mart; Laur, Mati; Leppik, Lea; Must, Aadu; Rosenberg, Tiit; Tannberg, Tõnu; Vahtre, Sulev. 2010. *Ea Jansen, Toomas Karjahärm, Mart Laar, Mati Laur, Lea Leppik, Aadu Must, Tiit Rosenberg, Tõnu Tannberg, Sulev Vahtre. 2010. Eesti Ajalugu V Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Tartu. Ilmamaa*
- Jõgisalu, Harri. 2001. *Kihnu ning Manõja. Tallinn. Maalehe Raamat*

- Kalits, Vilve. 1997. **Vana Kannel VII:1 Kihnu ajaloost, majandusest ja kultuurist.** *Tartu*
- Leesment, Leo. 1929. **Jooni Kihnu kiriku ajaloost.**
Ajalooline Ajakiri nr 4
- Leo Leesment. 1942. **Kihnu ajalugu.** *Tartu*
- Mätas, Mare. 2006. **20. sajandi Kihnu rätikud.** *Individuaalne ja kollektiivne traditsioonilises kultuuris, Töid etnomusikoloogia alalt 4*
- Mätas, Mare. 2009. **Kihnu Kokaraamat.** *SA Kihnu Kultuuriruum*
- Rüütel, Ingrid. 2013. **Naised Kihnu kultuuris.** *Tartu*
- Saar, Theodor. 1998. **Kihnu raamat.** *Tallinn. Emakeele Seltsi Toimetised*
- Volmer, Omar. **Tõstamaa kihelkonna ajaloost 13-20.sajandil.**
Pärnu muuseum

Publitseerimata allikad

- Saare, Birgit. 2013. **Kihnu Püha Nikolai kiriku ajalugu ja kombetalitus.** *Lõputöö. Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium. – Käsikiri Kihnu muuseumis*
- Sudak, Jaan. 2012. **Irdhinge-kujutelm Kihnu memoraatides.** *Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool filosoofia teaduskond. – Käsikiri http://www.ut.ee/folk/library/BA_Sudak.pdf*

Internetiallikad:

- Eesti Päevalehe vörguväljaanne. **Eesti Apostli Õigeusu Kirik teeb kalendriuuenduse.** 28. mai 2011. <http://www.epl.ee/news/eesti/eesti-apostlik-oigeusu-kirik-teeb-kalendriuuenduse.d?id=51297900>
- Eesti Rahvusringhäälingu kodulehekül. **Kihnu tornikiiver ja kullatud rist.** 2011. <http://uudised.err.ee/?06256821>
- Rahvakultuuri Keskuse kodulehekül. **Kihnu kultuuriruum. Eesti riiklik kandidatuur UNESCO Inimkonna suulise ja vaimse kultuuripärandi meistriteoste nimekirja.** 2002. http://www.rahvakultuur.ee/sisu/248_903Taotluse_tekst_eesti_keeles_pdf.pdf

Lisamaterjal

- I.Rüütel DVD, **Kihnu filmid 1991-1994** (*kirikutegelane Marina, Kihnu matused jm*)
- Film „**Kihnu kosjad**“ Rühm Pluss Null 2006 (*Jordanivee tegemine Kihnu kirikus*)
- Film „**Kihnu pulmad**“ Rühm Pluss Null 2007 (*Laulatus*)
- Film „**Kihnu jõulud 2012**“, Jaapani riigitelevisiooni salvestus, koopia M.Mätasel ja Kihnu muuseumis

Talgud kirikumõisas.

Sisukord

Sissejuhatus	5
Õigusu roll Kihnus	6
Õigeusku pöördumine	7
Kogudusest 19. sajandil	8
Kirikumaa ja kool	9
Kirikuhoone	10
Kogudus tänapäeval	13
Preestrid	16
 Kihnu õigeusu traditsioonid ja nende muutumine	 19
Ristimine	22
Leeriskäimine	24
Laulatus	25
Matused	27
Liturgiad	30
 Rahvakalendri tähtpäevad ja õigeusk	 35
 Kokkuvõte	 43
 Kasutatud allikad ja kirjandus	 46

Autor: Mare Mätas

Fotod: Mati Kose, Olev Mihkelmaa, Anne Helene Gjelstad,
Kihnu Muuseumi kogud.

Kujundus: Pille Paalam

Trükk: Hansaprint OÜ

Tänu sõnad Jane Kalajärvele ja Kristiina Porilale Rahvakultuuri
Keskusest ja Maria Michelsonile.
Tänu kõigile abilistele ja nõuandjatele!

Väljaandja: Sihtasutus Kihnu Kultuuriruum 2014

Väljaandmist toetas Eesti Kultuurkapitali Rahvakultuuri sihtkapital

www.kultuuriruum.ee

